

TORBJÖRN VALLINDER

Adam Smiths genombrott i Sverige*

När och på vilka vägar började inflytandet från Adam Smith göra sig gällande i Sverige? På den frågan kan man inte ge något fullständigt svar; ett sådant skulle kräva en omfattande undersökning. Vad som följer är några notiser. Främst av arbets-skäl har jag dragit en gräns vid 1809.¹

Spridningsvägar

Idéer från en vetenskaplig författare av Adam Smiths typ kan i vårt land spridas på olika sätt. Schematiskt kan man tänka sig följande spridningsvägar: 1) arbeten på originalspråket, 2) översättningar till andra större språk, i Smiths fall tyska eller franska, 3) översättningar till svenska, 4) sekundärlitteratur: böcker och artiklar, inte bara på svenska, om eller i anslutning till författaren, 5) akademisk undervisning inklusive disputationer och 6) privat-lärdas verksamhet.

Dessa grova kategorier går delvis in i varandra. Som ett hjälpmedel att ordna den fortsatta framställningen får dock schemat duga.

Smith på originalspråket

När man diskuterar inflytandet från Adam Smiths produktion, på original-språket eller i översättning, bör man inte ens i nationalekonomiska sammanhang uteslutande inrikta sig på hans ekonomiska huvudarbete *Wealth of Nations* [1776]. Man bör också beakta hans moral-filosofiska huvudarbete *The Theory of Moral Sentiments* [1759]. Mellan de båda böckerna finns det nämligen ett klart samband – men också en viss spänning; det sistnämnda förhållandet kallas ibland det Smithska problemet (se Segerstedt [1937] s 117 ff).

Om man vill spåra förekomsten av en

Universitetslektor TORBJÖRN VALLINDER är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Lunds universitet.

viss författares produktion, bör man i första hand vända sig till de vetenskapliga biblioteken. Deras kataloger jämte inköphandlingar ger ibland besked om när en viss bok anskaffades av biblioteket.

En stickprovsbetonad undersökning visar, att det i rikssvenska bibliotek av Smith på engelska finns en hel del volymer, som är tryckta senast 1809. Det är mycket möjligt, att flera av dem också har anskaffats senast det året. Klart belägg härför finns det åtminstone i ett fall.

Kungl Biblioteket i Stockholm (KB) har nämligen i sina samlingar ett exemplar av *Wealth of Nations*, tryckt i London 1802. De tre volymerna är bundna i ett Gustav-IV-Adolf-band. Enligt expertisen på KB innebär detta inte nödvändigtvis, att de har varit kungens personliga egendom, men de måste ha funnits i maktens korridorer under hans regeringstid.

När man sysslar med svenska förhållanden före 1809 bör man inte, allraminst när det gäller ekonomisk doktrinhistoria, glömma bort den östra rikshalvan, Finland. En central gestalt i vårt sammanhang är Mathias Calonius, professor i juridik vid Åbo Akademi 1778–1816. Under sin tid som ledamot av Högsta domstolen i Stockholm 1793–1800 skaffade han för Akademiens och egen räkning en hel del litteratur, däribland en engelsk upplaga från 1791 av *Wealth of Nations* (Björkqvist [1986] s 107).

*Vardfulla råd och anvisningar har lämnats av flera bibliotekstjänstemän, av vilka jag särskilt vill nämna Jan-Olof Friström och Anders Schmidt (Lunds Universitetsbibliotek), Lars Olsson (Kungl Biblioteket) och Carl-Otto von Sydow (Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva i Uppsala).

¹ Frågan berörs i förbigående i ett nyutkommet arbete av Sven-Eric Liedman: "Innan Adam Smiths klassiska ekonomiska doktrin, offentliggjord 1776, vann insteg i den svenska universitetsekonomin skulle ytterligare åtskilliga år förflyta" (Liedman [1986] s 148). I en anmälan av Liedmans bok bredade och skärpte Eskil Wadensjö Liedmans formulering: "Adam Smiths arbeten fick ingen spridning i Sverige under 1700-talet" (Wadensjö [1986] s 579). Wadensjö's påstående är alldeles oriktigt.

När det gäller spridningen av privata exemplar av Smiths skrifter på originalspråket är man hänvisad till enstaka notiser. En sådan, framtagen av litteraturvetaren Olof Dixelius, fanns i november 1796 i *Upsala-Tidning*. I notisen hette det: "I mag. Silverstolpes boklåda finnes ... *Smith Wealth of Nations* ..." Priset var, om jag har läst rätt, tre riksdaler och sexton skilling (*Upsala-Tidning* 1796-11-19, Dixelius [1953] s 208, n 162, jfr Nilsson [1984] s 17).

Magister eller, med modern terminologi, doktor Gustaf Abraham Silverstolpe var vid denna tid en välkänd uppsalaakademiker. Tillsammans med Hans Hierta/Järta, senare känd som konstitutionsutskottets sekreterare vid 1809 års riksdag, och den kantianske filosofidocenten Benjamin Höijer var Silverstolpe ledande kraft i Juntan, en mot Gustav IV Adolfs reaktionära regim starkt oppositionell grupp. Notisen visar att Smiths ekonomiska huvudarbete var välkänt i Uppsala kring mitten av 1790-talet.

Smith på tyska och franska

Under 1700-talet och 1800-talet var det inte ovanligt, att verk av brittiska författare spreds i vårt land främst genom översättningar till tyska eller franska; numera är det som bekant ofta tvärtom. I de offentliga biblioteken finns det också åtskilliga arbeten av Adam Smith på något av dessa båda språk. I några fall har det gått att fastställa, att volymerna har anskaffats senast 1809. KB har sålunda en fransk upplaga av *The Theory of Moral Sentiments*, tryckt i Paris 1764. De båda volymerna är bundna i Lovisa-Ulrika-band och bör alltså ha tillhört drottningen personligen; hon dog 1782.

KB har vidare en fransk upplaga av *Wealth of Nations*, tryckt i Yverdon 1781. Volymerna är bundna i Gustav-III-band och måste därför, fortfarande enligt KBs expertis, åtminstone ha funnits i maktens korridorer mot slutet av kungens regeringstid.

Lunds Universitetsbibliotek äger ett exemplar av en tysk översättning av *The Theory of Moral Sentiments*, tryckt i Leipzig 1791. De två volymerna kom i bib-

liotekets ägo 1807. De hade tidigare tillhört Lars Peter Munthe, professor i filosofi 1785-1807. Sistnämnda faktum väcker misstanken, att Smiths produktion påverkade den akademiska undervisningen i Sverige under 1700-talets senare årtionden.

Smith på svenska

Det finns alltså inte någon fullständig upplaga av *Wealth of Nations* på svenska. Mest omfattande är den översättning, som lundaekonomen Emil Sommarin gav ut kring 1910.

Vissa delar av Smiths ekonomiska huvudarbete översattes dock redan på 1790-talet och trycktes som tidskriftsuppsatser. Kring sekelskiftet 1800 kom andra delar ut på svenska i bokform. Äran härav tillkommer Georg Adlersparre respektive Erik Erland Bodell.

Adlersparre – som skulle bli en av revolutionsmakarna 1809 – var en känd militär, skribent i politiska och ekonomiska ämnen och tidskriftsutgivare. I sin tidskrift *Läsning i blandade ämnen* – på grund av sin mot Gustav Adolfs regim försiktigt oppositionella tendens kallad "Läsning i brännbara ämnen" – publicerade han 1799-1800 en rad utdrag ur *Wealth of Nations*. Adlersparre hade själv gjort översättningarna. I en del fall tillfogade han noter, som skulle göra det lättare för läsarna att tillämpa Smiths idéer på svenska förhållanden.

De översatta avsnitten var hämtade från skilda delar av Smiths arbete.² Jag har inte i detalj undersökt hur fullständig översättningen av de olika avsnitten är. Uppskattningsvis rör det sig om tio pro-

² Från Book I ingick Chapter XI Part II, "Of the Produce of land ..." Ur Book II hade Adlersparre valt delar av Chapter II, "Of Money considered as a particular Branch of the general Stock ..." Från Book III hade han valt Chapter II, "Of the Discouragement of Agriculture ... after the Fall of the Roman Empire". Från Book IV ingick tre avsnitt: Chapter III Part II, "Of the Unreasonableness of those extraordinary Restraints upon the Principles", Chapter VIII, "Conclusion of the Mercantile System" och Chapter IX, "Of the agricultural Systems ..." Från Book V slutligen kom Chapter II Part I och delar av Part II, "Of the Funds or Sources ..." respektive "Of Taxes".

cent, kanske mer (jfr Pählman [1933], Heckscher [1949] s 877, Anér [1948] särskilt s 478 f).

Bodell kallades en gång "Sveriges Adam Smith" av en mindre vänligt sinnad iakttagare, Claes Livijn, författare och fångvårdschef. Det var nog ironiskt menat men inte alldeles obefogat. På sätt och vis var nämligen Smith och Bodell kolleger: båda hade arbetat inom sitt lands tullverk (Elovson [1930] s 269 f).

Vid två skilda tillfällen gav Bodell ut översättningar av delar av *Wealth of Nations*. 1800 kom *Undersökning om Kongl. stora sjö- och gränsetullar, samt acciser och små-tullar, med flera konsumtionsafgifter*. 1804 lade Bodell fram *Politisk Undersökning om Lagar, som hindra och tvinga införseln af sådana utländska varor, som kunna alstras eller tillverkas inom landet*. Sammanlagt omfattar de båda skrifterna fem-sex procent av originaltexten.³

Sekundärlitteratur

Som alla andra vetenskapliga banbrytare gav Adam Smith med sina skrifter upphov till en strid ström av sekundärlitteratur i form av böcker, tidskriftsuppsatser och tidningsartiklar – så också i viss mån även i vårt land. Här skall jag ta fram två exempel.

1794 gav signaturen D.v.S. ut första delen av *Bref Om Rikets Penninge-Verk Och Allmänna Hushållning*. Bakom initialerna dolde sig David von Schulzenheim, läkare, lantjunkare och skribent i ekonomiska ämnen. Om hans inställning till Adam Smith ger personregistret i boken besked: "Smith, f.d. professor i Glasgow, den ypperste lärare i oeconomia publica".

1800 utgavs i Stockholm *Handbok för Statshushållningen efter Adam Smiths Grundsatser*. Boken var författad av Georg Sartorius, filosofiprofessor i Göttingen, och anonymt översatt från tyska av Johan Holmbergsson, juridikdocent i Uppsala.

Sartorius bok ägnades en insiktsfull anmälan i *Journal för svensk litteratur* 1800, en tidskrift som redigerades av Gustaf Abraham Silverstolpe. Den likaledes anonyme anmälaren var mycket positiv till Smith och till Sartorius; han talade

bland annat om "den odödliga Adam Smith". Recensionen var författad av Benjamin Höijer (Liljekrantz [1912] s 174 f).

Smith i den akademiska undervisningen

Tidigare har jag antytt, att Adam Smiths produktion bör ha påverkat den akademiska undervisningen i vårt land under 1700-talets senare årtionden. I fråga om *The Theory of Moral Sentiments* är denna påverkan sedan länge klarlagd i ett omfattande arbete av Torgny T Segerstedt. Här kan det räcka med två exempel, hämtade från Segerstedt.

Daniel Boëthius, en av de ledande uppsalafilosoferna under perioden, visade under sin tid som docent och professor i praktisk filosofi stort intresse för Smith. Annu så sent som 1795, då Boëthius hade blivit kantian, yttrade han i en föreläsning: "Ibland de som i senare tider mycket bidragit att ge rediga begrepp i människokännedomen i det avseende som gör människan kapabel att deltaga i andras känslor, är ingen som är mera upplysande än Smithen".

Något liknande kan man säga om den tidigare nämnde lundafilosofen Munthe. På 1780-talet gav han ut två avhandlingar, som var klart påverkade av Smith. I en skrift mot slutet av 1790-talet räknade Munthe upp ett antal betydelsefulla tänkare och nämnde därvid britterna "Hobbesius, Hutcherson, Shafesbury, Hume och Smidt". Stavningen kunde ha varit bättre, men budskapet kan inte missförstås: moralfilosofen Adam Smith hörde till Munthes husguden (Segerstedt [1937] s 160 f, 447, 467).

Kring sekelskiftet 1800 vann nationalekonomen Smith insteg i den akademiska undervisningen i Uppsala. Där var den tidigare nämnde juridikdocenten Holmbergsson 1800-01 tillförordnad juris oeconomiae et commerciae professor. Såsom sådan bestämde han, att den av honom själv översatta läroboken av Sartorius i

³ Den första skriften motsvarar Book V Chapter II Part II k, "Taxes upon consumable Commodities". Den andra skriften motsvarar Book IV Chapter II, "Of Restraints upon the Importation ..."

Adam Smiths grundsatser skulle läsas av de blivande filosofie kandidaterna (Biografiskt lexikon Vol 5 s 213).

Ungefär vid samma tid började Smiths ekonomiska idéer bryta igenom vid Åbo Akademi. Ledande var därvid den tidigare nämnde juridikprofessorn Calonius (Björkqvist [1986] s 57 ff).

Privatlärdas verksamhet

Som privatlärda räknar jag skribenter utan akademiska lärartjänster. Med denna vidsträckt definition fångar man upp ett ganska blandat sällskap.

Professorernas jämlike eller överman, socialt och intellektuellt, var Nils von Rosenstein, ledande upplysningsman och bland mycket annat ständigt sekreterare i Svenska akademien. Som Segerstedt har visat, var von Rosenstein starkt påverkad av Adam Smith. I sin mest berömda skrift, det s k upplysningstalet, som ursprungligen hölls 1789 och senare gavs ut i tryck, yttrade von Rosenstein: "Den bästa bok vi äga i finanserna är den en methaphysicus givit oss: *Smiths enquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations*" (Segerstedt [1937] s 251 n 32, jfr Segerstedt [1981] s 263 ff).

I den andra ändan av skalan i detta blandade sällskap skulle man kunna placera Bodell. Mellan von Rosenstein och Bodell finns sedan de redan nämnda Adlersparre och von Schulzenheim. Där kan också inrymmas den senare som politiker bekante "riksprosten" Fredrik Bogislaus von Schwerin (Fahlbeck [1936] särsk s 141). Mindre känd men ingalunda ointressant är diplomaten och politikern Per Olof von Asp.

Att närmare beskriva dessa privatlärdas verksamhet kan inte komma ifråga här. Av Eli F Heckscher, en erkänt krävande examinator, har von Schulzenheim och von Asp fått rejäla underbetyg (Heckscher [1949] s 884 ff). Som statsvetare vågar jag inte ifrågasätta den bedömningen. Jag nöjer mig med att konstatera, att alla dessa herrar – från von Rosenstein till Bodell – kring 1800 bidrog till att i vårt land sprida kunskapen om Adam Smiths ekonomiska idéer.

Sammanfattning och slutsats

Under de senare årtiondena av 1700-talet spreds Adam Smiths arbeten, först *The Theory of Moral Sentiments* och senare *Wealth of Nations*, vid de svenska universitetet och i andra bildade kretsar, i någon mån även bland de politiska makthavarna.

Vid sekelskiftet 1800 bör det därför i vårt land ha förelegat ett inte obetydligt inflytande från Adam Smiths idéer. Vid sidan av vår inhemska tradition från Anders Chydenius – "den mest lysande representanten för ekonomisk liberalism och social patos i Sverige och Finland" (Eli F Heckscher) – måste detta inflytande ha bidragit till att bana väg för de ekonomiskt-liberala reformer, som så småningom följde efter 1809.

Referenser

- Anér, K, [1948], *Läsning i blandade ämnen*. Rundqvists Bokförlag, Göteborg.
- Biografiskt lexikon öfver namnkunnige svenske män*, Ny reviderad upplaga, Vol 5. F & G Beijers Förlag, Stockholm 1875.
- Björkqvist, H, [1986], *Den nationalekonomiska vetenskapens utveckling i Finland intill år 1918*. Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut, Åbo.
- Dixelius, O, [1953], *Den unge Järta. En studie över en litterär politiker*. Appelbergs Boktryckeri, Uppsala.
- Elovson, H, [1930], *Amerika i svensk litteratur 1750-1820*. Gleerups, Lund.
- Fahlbeck, E, [1936], *Idéer och män. Statsvetenskapliga studier*. Norstedts, Stockholm.
- Heckscher, E F, [1949], *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*, Vol 2. Bonniers, Stockholm.
- Liedman, S-E, [1986], *Den synliga handen. Anders Berch och ekonomiämnena vid 1700-talets svenska universitet*. Arbetarkultur, Stockholm.
- Liljekrantz, B, [1912], *Benjamin Höijer. En studie över hans utveckling*. Lindstedts Universitetsbokhandel, Lund.
- Nilsson, G B, [1984], *Musikprocessen och andra historiska processer*. Norstedts, Stockholm.
- Påhlman, A, [1933], "Adam Smiths *Wealth of Nations*. Spridda bibliografiska anteckningar". *Ekonomisk Tidskrift*, Vol 35.
- Segerstedt, T T, [1937], *Moral sense-skolan och dess inflytande på svensk filosofi*. Gleerups, Lund.
- Segerstedt, T T, [1981], *Nils von Rosenstein. Samhällets människa*. Norstedts, Stockholm.
- Wadensjö, E, [1986], "Anmälan av Liedman, S-E, [1986]". *Ekonomisk Debatt*, Årg 14, nr 7.